

աշխատութեամբ զերծանին ճիրանք նորա՝ իբրև առիւծու ի քիւի իւրմէ, Չ գ աւ ն, էջ 384, այսպէս նաեւ Հռոմի տպագիրը, էջ 445. Տաշեան բառիս մասին կը ծանօթագրէ՝ իսկ Չգ. 384 «ի քիւի իւրմէ, եւն՝ գրեալ է փոխանակ մաքիւ թէ առհասարակ ուղիղ իցէ ընթերցուածն» (Ուսումն դասական հայերէն լեզուի, էջ 578—579). ասորի բնագիրն հետ համեմատութիւն մը սակայն բողոքովն ուրիշ մեկնութեան կը մղէ զիս, այսինքն հոս ալ երկու իրարանման տառեր՝ «ւ» եւ «ւ» շփոթուած են իրարու հետ (հմտէ Նորայր, Բառաքննութիւն, էջ 69, Կիւլէսէրեան, Հանդ. Ամս. 1908, էջ 312—313, Վարդանեան, Բառաքննական դիտողութիւններ Ա, էջ 70—71), որով նախկին «ի քիւի իւրմէ» ընթերցուածը փոխուած ու եղած է «ի քիւի իւրմէ», զոր եթէ իր յառաջուան ձեւին վերածենք, կը բարձուի իսկոյն նախագատութեանս բոլոր կնճիւղը: Ասորի բնագիրն ունի $\alpha \text{ } \omega \text{ } \lambda \text{ } \mu$, ν = leonis similes in praedam (irruentis), Graffin, Pat. syr. I, էջ 704, ուրեմն բառական պետք էր ըլլալ «իբրև (ճիրանք) առիւծու (զի հաղիւ մեծաւ աշխատութեամբ զերծանին) յարմէ» հայ թարգմանիչը սակայն $\lambda \text{ } \mu$ (= praeda leonis) բառին դէմ նախընտրած է «էււ» բառը, որ է նոյնպէս «որս սպանեալ» (ՀԲ, 550). Antonelli առանց բառիս ուղիղ ձեւին թափանցած ըլլալու, զգօնեան հատուածը շատ ճիշդ յաջողած է թարգմանել՝ et vix magno labore eripiuntur rostra eius tamquam leonis a cadavere suo (էջ 445):

դասիկ:

214. «Ձի մի այն լինիցի, կարեսցուք զւարար արմի տոկոսեացն եւ զիջուցուք զանարէն զերկունսն», Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ., Ա, էջ 13, այսպէս անփոփոխ յառաջ կը բերէ հատուածս Տաշեան, Ուսումն դասական հայերէն լեզուի, էջ 609. Կ'երեւի թէ յոյն բնագիրն անտեսուած է այստեղ, այլապէս շատ դիւրաւ պիտի կարելի ըլլար համոզուիլ թէ սխալ ընթերցուած մը ունինք հոս. նախաբնագիրը կը կարդայ $\tau \eta \nu \text{ } \rho \omega \nu \eta \rho \alpha \nu \text{ } \nu \eta \delta \acute{\upsilon} \nu \text{ } \tau \omega \nu \text{ } \tau \acute{\omicron} \chi \omega \nu$, ուրեմն «զար արգանք տոկոսեացն», որ եղծուած եղած է «զարարար արմի տոկոսեացն» հմտէ քիչ մը վեր «զար ծնունդ են տոկոսիք եւ այլ գլուխս ստիպեն ծնանել» եւ քիչ մը վար միշտ միեւնոյն էջի վրայ «ցամաքեցուցուք զպականիչ որովայնս եւ զարգարութեանն եւ զմեծամեծ շահիցն եւեթ զհետ երթիցուք»:

դարձ:

215. «Ձի մին անուանեալ կոչի Պոնդոս Եւքսինոս եւ միւս Պրովպոնտինոս եւ Հելլեսպոնտիոս... եւ միւս Ծորիլ Սարգոնիկէ աշխարհի... Գրէ՛ բազում եւս այլ անուամբք, որ անցանն ըստ թիւ եւ ըստ համար մարդկան», Բարս., Վեցոր., էջ 75: Աճառեան կը գրէ՝ «հոս Գրէ՛ կը նշանակէ «Թող, շհաշուած, բացի, որով Գրէ՛» ոյն անուամբք կը նշանակէ «բացի միւս անուններէն»: Անշուշտ կը ծագի Գրէ՛ բայէն եւ բուն իմաստն է «գարձիր, մեկդի ձգէ, թող»: Այս ձեւը, որուն ոսկեգարեան գործածութիւնը այլուստ անծանօթ է, շատ կարեւոր է, որովհետեւ կը բացատրէ յետնագարեան Բարց բառին ծագումը: Վերջինս հնագոյն Գրէ՛ ձեւին տարբեր գրչութիւնն է, ճիշդ այնպէս ինչպէս ունինք «պարս», փխ. «պարս» իբրև թարգմանութիւն յն. ἀπόστροφος «ետ գարձող» ձեւին (Հայերէն նոր բառեր հին մատենագրութեան մէջ, էջ 157—158): Այս շատ նուրբ մեկնութեան քով մոռցած է Աճառեան բացատրութիւն տալ՝ մեզի թէ ինչպէս այստեղ «Գրէ՛» խնդրականը գործիական խնդիր մը կրցած է առնուլ, մինչդեռ իր «այս ձեւին տարբեր գրչութիւն» կարծած «Բարց»ը սեռական խնդիր ունեցած է միշտ: Աճառեան կ'երեւի թէ իր այս աշխատասիրութիւնը գրած պահուն չէ կրցած օգտուիլ ուրիշ աղբիւրներէ. իրմէ շատ առաջ արդէն Նազարէթեան մատնանշած էր թէ «տպագիր» կը յարէ «Գրէ՛ բազում եւս այլ անուամբք» զոր ձեռագիրը կ'ուղղեն «հանքեր» բազում եւս» եւ այլն (Պատկեր 1893, էջ 20), նոյնպէս Նա հատեան բողոքովն անկախ Նազարէթեանէ՝ ուղղագրած էր բառս «հանքեր» բազում եւս այլ անուամբք (Ուղղագրութիւնը ազգային մատենագրաց, էջ 204). Մատենադարանիս, Թ. 249 եւ 612 շատ ընտիր ձեռագիրներն ալ կը համաձայնին այս ձեւ ընթերցուածին. «եւ միւս Տիւրոսի (Թ. 249՝ Տիւրոսի), հանքեր» բազում եւս այլ անուամբք: Միաձայն այս ընթերցուածին դէմ վայրկեան մըն իսկ բնականաբար չի կրնար տուիլ «Գրէ՛» տեղւոյն անյարմար եւ անիմաստ բառը, որուն այնքան կարեւորութիւն տուած է Աճառեան:

դեղնեղի:

216. «Կիսոցն մորթքն պատուարան մերկութեան մերոյ լինին եւ կիսոցն ճրագուն դեղնեղի լինի եւ այլ ինչ յանգամոցն», Եզնիկ, էջ 65. բառս այն բառերու դասակարգէն է, որոնք գոյու-

δελεινόν (հրահ. Reischl 1848, vol. I, էջ 52), այս համաձայնությամբ ուրեմն կրնանք արդէն բառիս նշանակութիւնը որոշել եւ Աճառեանի հակառակ թարգմանել խնդրական հատուածը «կէսորուան հանգստենէն (դադարէն, քունէն կամ բառական «նիւղէն») ետքը՝ երեկոյին ելած կը շրջէր տանիքին վերայ»:

երկհամարեմ:

219. «Մի մեկնեսցուք, մի հակառակուցուք, մի աւտարբար երկնաւորեցուք + զորդի ի հաւրէն, կնիք հաւատոյ, էջ 23. հատուածս յառաջ բերուած է «Երանելւոյն կիւրղի Եպիսկոպոսի Երուսաղէմացւոյ, ի բանէն. Բաղուժ մասամբ(ք)ք եւ բաղուժ աւրինակաւք», որ է ըսել կոչ. ընծ., էջ 193. Աճառեան առանց կարեւորութիւն տալու կ. Տէր-Մկրտչեանի ծանօթութեան մէջ մասնանշած կիւրղի բուն բնագրին տարբերութեան, նոտրատիպ բայը մեկնած է «երկու տարբեր բաներ կարծել» (Նոր բառեր հին մտտեւագրութեան մէջ, էջ 91), այս շատ հապճեպով վճռուած մեկնութիւնը սակայն բնաւ արժէք չունի, որովհետեւ նախ մեկնուած բառը գոյութիւն չունի. կնիք հաւատոյի ընթերցուածը բնագրական փոփոխութիւն մըն է, ծնունդ յետագայ դարերու. կոչ. ընծայութեան մէջ անազարտ մնացած է նախկին ընթերցուածը, որ է «մի մեկնեսցուք եւ մի երկնաւորեցուք + (այս է ուղիղ ընթերցուածը յոյն բնագրին համաձայն, եւ ոչ թէ անիմաստ «մի երկնաւորեցուք + ք)ք եւ մի աւտարբար երբէ + (այսպէս է յոյն բնագրին համաձայն ուղիղը եւ ոչ թէ կնիք հաւատոյի մէջ պահուած «աւտարբար ընթերցուածը) երկնաւորեցուք + զորդի ի հաւրէն, էջ 193. միեւնոյն ընթերցուածը ունին նաեւ Պոլսոյ տպագրութիւնը «եւ մի աւտար համարեսցուք (չէք երբէ+)», էջ 189, եւ Մատենադարանիս Թ. 912 շեռագիրը, թղ. 40ա. յոյն բնագրին հետ կը դաշնակցի կատարելապէս Վիեննայի տպագրութեան ընթերցուածը = μήτε χωρίζωμεν, μήτε συναλοφῆν ἐργαζώμεθα, καὶ μήτε ἀλλότριων ποτε τοῦ Πατρὸς εἰπήγας τὸν Υἱόν, (Reischl, vol. I, էջ 312): Ջնջելու է բացարձակապէս դասական հայերէնի բառագանձէն ընդօրինակողի մը քմահաճոյքով ստեղծուած «երկհամարեմ» բայը:

Թովիչ:

220. «Արդ որովհետեւ եկն ինչիւր եւ քարիչ, ոչ ինչ դատապարտութիւն է ի մեզ, այն

որ յաւրինաց անտի էն, Եփրեմ, Կ. էջ 30. ՀԲ անկասկած իբրեւ ուղիղ կը պաշտպանէ խնդրական այս բառը եւ կը մեկնէ «որ թովէ զօժս. դէտ. կատարգ. Դէ-Դն, նոյնպէս գործս լատիներէնի վերածողները կը հասկնան՝ nunc ergo quia venit allector noster et propitiator (Ephremi Commentarii in epistolas Pauli, էջ 24). սխալ է սակայն այս սեղ խնդրոյ նիւթ նոտրատիպը, զոր անպատճառ սրբագրելու է «եկն ինչիւր եւ քարիչ(ս)ն. թէ սրբան իրաւացի եւ բանաւոր է ուղիղագրական այս փորձը, կարելի է համոզուիլ հետեւորդ հատուածներէն՝ «այսինքն հաւատքն ի ձեռն մկրտութեանն աղատեցին զքեզ ինչիւր Նորա յաւրինացն անտի մեղաց եւ, էջ 31, «դի ոչ կարէին ումբ ինչիւր զմեզնն» Ոչ միայն այս սեղ հաստատուն կառչած է ՀԲ ձեռագրին ընծայած «Ինչիւր» ձեւին, այլ նաեւ «ամուլն ծնաւ շինչիւր մեղաց եւ կոյսն ծնաւ զբարձիչն մեղաց» եփրեմեան ուրիշ մէկ հատուածին ուղիղ նոտրատիպը (Բ, էջ 20) փոխելով կարգացած է «ամուլն ծնաւ շինչիւր մեղաց», որ սխալ ըլլալէն զատ անիմաստ ալ է: Ջնջելու է հետեւաբար ՀԲի «Ինչիւր» բառին իբրեւ վիսյութիւն յառաջ բերած երկու այս սեղիքները եւ փոխադրելու է զանոնք «Ինչիւր» բառին տակ:

Ժանդախտան:

221. «Դն եւ Դք դրերու իրարու հետ շփութուելուն (տես Նորայր, Բառաքննութիւն, էջ 6—11) օրինակ մըն ալ ահա կը հայթայթէ խնդրական այս բառը, որ գործածուած է կիւրղի կոչումն ընծայութեան գրքին սա սողերուն մէջ՝ «Իսկ հերետիկոսացն մանկուիւք... ողջունիւն Քրիստոսի զամպարչտութեան զժանդախտան կարգան» ծածկեալ ի ներքս Նամբն», Վիենն. Մտնորն. Թ. 273 շեռագրին, թղ. 35բ, որ հաւատարմօրէն արտագրուած է Վիեննայի տպագրութեան մէջ, էջ 47, հակառակ Պոլսոյ հին տպագրութեան ներկայացուցած «Ժանդախտան», էջ 58, եւ ՀԲի տուած «Ժանդախտան» (Ա, էջ 831) ընթերցուածներուն՝ խնդիր չի վերցըներ բնաւ թէ վերջին այս ձեւերն են հարազատ ընթերցուածները. տես նախ յոյն բնագիրը τὰ τῶν δυσσεβῶν δογμάτων ἰοβόλα συγκαλύπτοντες եւ երկրորդ Մատենադարանիս Թ. 912 տակաւին չցուցակագրուած ձեռագրին ընթերցուածը՝ «զամբարչտութեան ժանդախտան կարգան ծածկեալ ի ներքս Նամբն», թղ. 10բ. ասիկէ զատ հմտէ հետեւեալ տեղիքները «մահաբեր թուելիք զանաւրէնութեան ժանկն յատու

մանց անտի Իրեանց Ի ներբուստ արտաքս փոխեն»,
 անդ, էջ 46 = τῆν φθοροποιὸν τῆς ἀσεβείας ἐκ
 τῶν δόδοντων προσχέουσιν ἰὸν, «անդէն Ի մտի
 եղեալ գիտաղիւր վաղվաղակի զՏերեւսիւստացն
 մահաբեր խաչին» զգտնաբերութիւն, այսպէս հա-
 մաձայն յոյնիս Պոլսոյ օրինակը, էջ 59 (Եւ թ. 912
 2., թղ. 11ա) = εὐθύς ὑπομνησθεῖς γνῶς τὸ
 275 αἵρεσεώς ἰοβόλον, մինչդեռ վիեննայի
 սոպագիրն ունի (թ. 273 2. ի համաձայն) «զՏերե-
 սիւստացն մահաբեր խաչին» գտնաբերութիւն,
 վերջապարտութիւնը. «զորոց եւ գիտնաբերական ոգ-
 ւոյն խաչ-քեր թոյնն Ի բաց թաւափեցաք»,
 էջ 124 = καὶ τὸ τῶν ψυχῶν ἰοβόλον ἀποσε-
 σάμενοι եւ վերջապէս «աւծն յայտ առնէ զբարե-
 կամաց շխառն-որ գտնաբերութիւն», էջ 154, որ
 ուրիշ մէկ դարձուածն է քիչ մը վեր յառաջ բե-
 րուած «(զ)ժամնոցն զգտնաբերութիւն» աստութեան,
 յոյնը ὄφεις δὲ τῶν φίλων τοῦς ἰοβόλους.

Իւր:

222. «Յայտ արարին՝ եթէ այլ քաղաք լըն-
 դէին, ոչ զՀառան կամ Ղե-ր քաղաքացւոցն, ուստի
 եւ նա անտի Աբրահամ», Եփրեմ, Գ. էջ 224.
 Այս հատուածը այսպէս անփոփոխ ձեռագրէն ար-
 տագրելէ յետոյ, լատիններէն թարգմանութեան մէջ
 «non ալ անկասկած կը դրեն հրատարակչէն» «non
 Haran, aut propriam suam in Chaldea, unde exivit Abraham» (S. Ephraemi Syri
 commentarii in epistolas Pauli, Venetiis 1893, էջ 232). Եփրեմ սակայն այս տեղ կ'ակ-
 նարկէ Ծննդոց, ԺԱ, 28, 31 տեղիքները, ուր կը
 կարդանք «յերիբին յորում ծնաւ, յաշուարէն
 քաղաքացւոց» եւ «եւ ե՛հան զնոսա յաշուարէն
 քաղաքացւոց երթալ յերիբին քանանացւոց», տես
 նաեւ անդ, ԺԵ, 7, «որ հանի զքեզ յաշուարէն
 քաղաքացւոց» այս յառաջընթացութիւններու մէջ
 մեր նորագրած «աշուար» բառի դիմաց երբայ-
 կան բնագիրն ունի Ur Kasdim, որ Թարայի
 daeorum կամ civitas Chaldaeorum, որ Թարայի
 բնակավայրն էր եւ Աբրահամէ ծննդատեղին (տես
 Riess, Bibelatlas, Freiburg im Br. 1887,
 IV. եւ V. եւ Hommel, Die altisraelitische
 Überlieferung in inschriftlicher Beleuch-
 tung, München 1897, էջ 212). Եփրեմի
 ալ ունի հետեւաբար «զՀառան եւ Ղե-ր քաղ-
 րեացւոց» որ այժմեան օրինակին մէջ հասա-
 բակ անուն կարծուելով շփոթուած է ստացական
 գերանուն «է-ր»ին հետ. պէտք է ուղղել ուրեմ
 անդրական այս հատուածը «Ղե-ր քաղաքացւոց»

Եւ սրբագրել լատին թարգմանութիւնը non Ha-
 ran aut Ur Chaldaeorum կամ նաեւ
 civitas Chaldaeorum (համեմ. Kaulen, Ba-
 bylonien und Assyrien, էջ 95):

Ալլանք:

223. «Զորո ոչ որբութիւնք և ևնաց եւ ոչ
 այրութիւն նեղեաց եւ ոչ այլ ինչ այնպիսի չար-
 շարանք», Ոսկեբ., Մեկն. Ես. էջ 121. նախա-
 դասութիւնս, որ թարգմանուած է խուսափանքով
 quos neque orbitas afflixit neque viduitas
 (էջ 141), պէտք է ուղղել ու կարգալ «զորո ոչ
 որբութիւնք» ևնաց եւ ոչ այրութիւն նեղեաց»,
 համեմ. քիչ մը վեր «տեսանէն», զի ոչ զայնսոսիկ որ
 ևնաց, այլ զայնսոսիկ որ ևնաց համարի ուղղմելիս»:

կամակոր:

224. Ուրիշ տեղ մատնանշեցի թէ շատ դիւ-
 րաւ կրնան շփոթուիլ իրարու հետ «համար» եւ
 «համար» բառերը (նիւթեր հայ. բառագրութեան,
 էջ 5-6). ասոր նոր օրինակ մըն ալ յառաջ կը
 բերեմ այստեղ Ա. ա. կ. ա. գ. ղ. «լաւ են հա-
 բուածք բարեկամի, քան զհամար համբոյրս
 թշնամոյ», ԻԷ. 6, հակառակ Ձ. օ հրապի տուած
 բացայայտ ծանօթութեան թէ «ոմանք քան զհամ-
 ար համ», ունին, Քաղարատունի իր հրատարակու-
 թեան մէջ դեռ կը կառչե «համար» ընթերցու-
 ծին. յոյն բնագիրը սակայն ուղղակի կը հակառակի
 այս ընտրութեան ներկայացրնելով մեզի ընթեր-
 ցուած մը, որ կը վաւերացնէ «համար»ի ուղղու-
 թիւնը՝ ἢ ἐχούσιν φίλα ἑχθροῦ. նոյնպէս
 Ոսկեբերանի Իսայեայ մեկնութեան մէջ հա-
 տուածս կ'աւանդուի «համար» ձեւով «լաւ են
 հարուածք բարեկամաց քան զհամար համբոյրս
 թշնամեաց» էջ 104, որ թարգմանուած է fide-
 liora (ինչո՞ւ ոչ meliora) sunt vulnera amici
 (ինչո՞ւ ոչ amicorum) quam spontanea
 oscula inimici (ինչո՞ւ ոչ inimicorum),
 էջ 125. հետաքրքրական է սակայն շեշտել թէ
 Մատենադարանիս Թ. 223 Ձեռագիրը, որ ընդ-
 օրինակուած է վիեննաիկեան օրինակէն (տես
 Տաշեան, Ցուցակ, էջ 571), ունի որոշ եւ պայ-
 ծառ դրուած «զիսի»ի, ուրեմն հոն ալ յայնսպէս
 շփոթուած են իրարու հետ համար եւ համար:

կապանք:

225. «Եկն ա՞ծ կալաւ զԳեմետր առաջի Ար-
 շակայ եւ հրամայեաց կապել զնա ի հապանս օստի»

կանս եւ դնել զնա ի բանտի, Ա. Մակար. ԺԴ, 3. Բառիս մասին Ջ. օհրապ կը ծանօթագրէ «ամենայն գրչագիր օրինակը համաձայն մերումս ունին ի հադանս սարկանս», իսկ Ոսկան ի կարգին զանց արարեալ ոստիկանս ի լուստնցսն այսպէս կարգէ զբանն՝ եկն եւ կալաւ զԴեմետր եւ էած առաջի սարկանս: Բա գրատունի, որ այլուր միշտ ջանացած է ծանօթութիւններով լուսաբանել իր ընտրած բնագրին ընծայած մութ ու անորոշ տեղիքները, այստեղ կը մնայ լուռ (Գիրք Աստուածաշունչ, էջ 521), նոյնպէս Դուրեան ոտուած մը կ'ընէ հոս ու կ'անցնի անբարբառ հատուածիս վրայէն իր «Սրբագրութիւններ Մակարայեցոց Ա եւ Բ գրքերու թարգմանութեան վրայ» յօդուածին մէջ (Արեւելեան Մամուլ եռամսեայ, 1908, էջ 248). ՀԲ է որ այսպէս կը ջանայ մեկնաբանել բառս. «Իսկ Ա. Մակար. ԺԴ, 3, «հրամայեաց կապել զնա ի հադանս ոստիկանս», իմա իբր ոստիկանաւոր, այսինքն հանդերձ պահապանօք» (Բ, էջ 523). այս մեկնութենէն ազգուած անտարակոյս կը հարցընէ Hübshmann, 1 Maccab. 14, 3 ist ոստիկան Epitheton von կապանք 'Fesseln', also hier = 'sicher, fest'? (Arm. Gr. էջ 216), զոր բառական մէջ կը բերէ Տաշեան «Թարգմանիչ գրոց Ա. Մակար. ԺԴ, 3 գրէ սարկան կից ի բանն հադանաց... այնպէս զի Հիւրէման հարցանէ թէ արդեւք գոնեայ աստէն նշանակիցն սարկան իբրեւ հաստատուն, հաւատարիմ ըստ պարթեալականին» (Ուսումն դասական հայերէն լեզուի, էջ 535): Յառաջ բերուած այս տեսութիւնները, ինչպէս կը տեսնուի, վերջնական ու զօհացուցիչ մեկնութեան մը չեն յանգիր գծախտաբար. վճռական լուծումը ձեռք բերելու համար հետեւաբար պէտք է անպայման անգամ մը ձգել գրչագիրներու աւանդած «ի հադանս» անիմաստ ձեւը եւ այլուր որոնել նախնական հարազատ ընթերցուածք. Մակարայեցոց միեւնոյն գիրքը կը արամագրէ մեզի յոյն հետագայ հատուածին բացատրիչ բառին դէմ και ἐξέβαλε προφύλακας κύκλω τῆς παρεμβολῆς (ԺԲ, 27) շատ հետաքրքրական հազուագիւտ մը՝ «պարեկան հանին, շուրջ զիւրեամբք փակեցին եւ ինքեանք կային պատրաստեալք ի մարտ պատերազմի». ահա այս բառն է որ կը կարծեմ խնդրական հատուածին մէջ կորսնցուցած է իր առաջին վանկը — սովորական երեւոյթ մը գրչագիրներու մէջ —, որուն հետեւութեամբ ծնունդ է առած այժմեան «հադան» ընթերցուածք, զոր ամբողջացրենքով վերստին կարդալու է «ի պարեկանս ոստիկանս», ՀԲի տուած «հանդերձ պահապանօք» մեկնութեամբ

կ'երեւի թէ առընթերակոյ «սարկան» լուստնցագրութիւն մը եղած է նախապէս շատ ցանցագործածութիւն վայելող «պարեկան» բառին իբրեւ լուսաբանութիւն ու յետոյ բնագրին մէջ առնուած, այս մասին հմմտէ կողեան «Մակարայեցոց Բ. գրքին հայերէն թարգմանութիւն» (Վիեննա 1923, էջ 9-15): Հին բառարանի համեմատ «պարեկ» կը նշանակէ «շրջադէտ», (ՀԲ, 632), ուրեմն «պարեկան» պիտի նշանակէ «սարկան» = ἐπίσκοπος: (Ա. Մակար. Ա. 53) փրօսրά (անդ, ԺԲ, 34) եւ προφύλαξ. Արդեօք «պարեկանաց» ուղղելու է Յուր. ԺԴ, 2 «իբրեւ թէ իջանիցէք ի գաշտ անդր ի թեւ մի պարեկանաց որդուցն Ասուր» նախադասութեան կասկածելի նոտրատիպը, քանի որ յոյն բնագիրը հոս ալ կը ներկայացընէ ὡς καταβαίνοντες ἐπὶ τὸ πεδίον εἰς τὴν προφύλακην υἱῶν Ἀσσοῦր.

կարծ:

326. «Պարտ է պատշաճ է մարդոյ հրաժարել ի հարբէ անտի եւ ի մեղուէ յաւրինացն», զի նորաք գիրանոյ մարդ եւ անկուշէ (եւ) ապաստան լինել նմա ի շնորհսն, այն որ ի ձեռն հոգեւոր գնացիցն կեցուցանեն զմեզ, Եփրեմ, Գ, էջ 30. այսպէս բառական յառաջ բերելով հատուածս ՀԲ՝ կը մեկնէ նոտրատիպ բառը իբրեւ ἄγχις, hamus, ձանկաւոր կամ ժանկաւոր գործի երկաթի առ որոպոյ խոյճի զձկուեսն եւ որ ինչ նման է նմա (Ա, էջ 1068). որուն հաւատարմօրէն կը հետեւի նաեւ Եփրեմի թղթոց մեկնութիւններուն թարգմանիչը հայ հատուածն այսպէս լատիներէնի շրջելով՝ oportet itaque hominem effugere hamum illum, et legem peccaminosam (Էդր եւ Էդր շփութուած են այստեղ յայտնապէս), quoniam his pinguescit homo et recalcitrat, ne ad gratiam confugiat (լուադոյն կ'ըլար et ad gratiam confugere), quae... էջ 24: Փոքրիկ մտադրութիւն մը սակայն բառական էր համոզելով զմեզ թէ Եփրեմ այստեղ կ'ակնարկէ Ս. Գրքի մէջ ստեպ գործածուած «կաթն եւ մեղր» աստութեան, որով կը գիրանայ մարդ եւ կ'անկուշէ, որմէ սակայն պէտք է հրաժարիլ եւ ապաստանել «ի շնորհսն, այն որ... կեցուցանեն զմեզ»: Հարկ է հետեւաբար անիմաստ եւ խանդարիչ «պարեկ» ընթերցուածք ջնջել խնդրական հատուածի մէջն ու ընթեռնուել «հրաժարել ի հադանէ անտի եւ ի մեղուէ սարկանս». սրբագրական այս փորձով է որ ըմբռնելի կը դառնայ կը կարծենք Եփրեմի միտքը: Հմմտէ ուրիշ տեղեր «զի շարչարանս»

իւրովք կատարեալս արասցէ զնոս, զի ոչ յաւի-
տենից կան մնան նոքա ի կռն աւրինաց, էջ 200,
“զի ամենայն որում կռն պիտոյ է ի կերակուր,
այսինքն որոյ յոյս ապաստանի իւրոյ յաւետիսն
երկրաւորս աւրինացն է, էջ 207, “իբրեւ զիսն
ընկալարուք զնա. քանզի ցարգ եւս ոչ էղեւ ձեզ
հաճոյ կատարեալ լինել ի նմա, զի ոչ արգելայք
դուք յաւրինաւորաց անտի” անդ, էջ 207, “զի
արգարասցուք մեք ի շնորհս նորա, ոչ ի գործոց,
այլ ի մկրտութենէ անտի եւ լիցուք յետ քառու-
թեանն մերոյ ժառանգակիցք, ոչ յերկրին որ
բղխէ կռն եւ մեղք, այլ յուսով կենացն յաւի-
տեանս յաւիտենից, էջ 264 — 265:

կարկին:

227. “կարկին”, “կարկին” թէ “կարկին”
Թէպէտ եւ “կարկին” ձեւը աւելի մերձ է յոյն
καρχίνοςին, սակայն եւ այնպէս ինծի կը թուի թէ
հնդերորդ գարու յատուկ էին “կարկին” կամ
“կարկին” ընթերցումները եւ հետեւաբար աւելի
ընտիր եւ հարապատ քան “կարկին” ձեւը: “կարկին”
կամ “կարկին” այսպէս իբրեւ արմատ գործա-
ծուած չեն առանձին, կայ միայն կրկին անգամ
կիրարկուած “կարկին” բայը (“բայց սակայն քան
զիւրաւարդ զեղեցիկ շիցես... որ խրճուցեալ եւ
խողանեալ կարկին-է բաղմամբով տոնոյն
յաղթէ քեզ զեղեցիկութեամբ”) Ոսկեբ., Մեկն.
Պաւլ. Ա, էջ 429, “քան զբաղմամբանն որ կա-
կուզ անկողնեալ յաւրինեալ շուրջանակի ակումբն
բարբախ կարկին-է, անդ, էջ 530), որ կը բովան-
դակէ իր մէջ “կարկին” կամ “կարկին” արմատը.
Գալիէ իր մէջ “կարկին” կամ “կարկին” արմատը.
Եփրեմի Արարածոց մեկնութեան մէջ պահուած
է նոյնպէս “կարկին” սեռականաձեւը, “ընտելին
նոցա կալ առանց շեջանակի կարկին ոչ կարեն”,
Ա, էջ 4, որուն ուղղականն է անտարակոյս գար-
ձեալ “կարկին” կամ “կարկին”. “...” ձայնաւորին
դրձադիրներու մէջ համառօտագրութեամբ ան-
կուժը առիթ տուած է կարծելու թէ կայ կարկին
սեռական մը Ոսկեբերանի Եսայեայ մեկնու-
թեան մէջ “զի մի ըստ արտաքնոց փիլիսոփայից
գառազդի եւ կարկին եւ սկտեղ... սովոր են (յորին.
“ոչեն) նմանեցուցանել զերկիր”, էջ 264, որմէ
սխալմամբ հետեցուցած են “կարկին” արմատին
գառազան հայերէնի մէջ գոյութիւնը ՀԲ եւ
Չագըճեան նոր Բարբառարան. ես կը պնդեմ
սակայն թէ չկայ “կարկին” սեռական մը, քանի որ
Գեորգ Սկեռացիին սկեբերանեան խնդրական
բառը իր առաջագիր օրինակին մէջ “կարկին”

հնագոյն գրութեամբ գտած է արդէն “որք գա-
ռազդի եւ կարկին եւ սոյնպիսեայ այլոց նմանե-
ցուցանեն զերկիր” (ՀԲ, Ա, էջ 1064), որուն
քերականորէն ուղիղ ուղղականն է “կարկին” կամ
“կարկին”. ջնջելու է հետեւաբար գտական բա-
ռազանձի կարգէն կարկին ձեւը: Իսկ “կարկին”
եւ “կարկին” թէ ընտելին ընել իրապէս
դժուարին է. Բագրատունի վերջին ձեւին կող-
մակից է. “Իսկ կարկին... ուղղական ունի կար-
կին, որ եւ կարկին, եւ ոչ թէ կարկին, որ չէր ուրեք
գտեալ” (Չարգայեցոյց, էջ 60), մինչ Գարագաշ
“կարկին” ուղղական ձեւը հարազատ կը համարի,
համեմատէ այս մասին Թ. Ա. Ճէմեանի հետա-
գայ կարծիքը՝ “գրաբարի դպրոցին հզոր սխոյեան
եւ անուանի գրաբարագէտ Ա. Մ. Գարագաշն
անգամ պարզ բառի մը հոյովման մէջ կը սխալի
միեւնոյն էջն մէջ իր կրկնած կարկին սեռականին
ուղղական ճիշդ ձեւը, որ է կարկին (աշխարհաբար
կարկին), կը դնէ կարկին ծովու (compas de mer),
ինչ որ սխալ է բարբառովին. “յառաջագոյն կարծիք
այն էին թէ կարկին ցանկ կշեռ ի հետսո նայիցի,
Նխարագիր ուսմանց, էջ 249 (Բիւզանդիոն 1904,
Թիւ 2254):

հարամանի:

228. “Սքա են աճք կարմնի, շունք
համբը, որք ոչ կարեն հաշել”, Չագաւն,
էջ 370: այս բառը այսպէս անփոփոխ հիւրընկալած
են ՀԲ եւ Չագըճեան (նոր Բարբառարան)
առանց անդրադառնալու թէ գառական մատենա-
գիրները միշտ “կարմանի” գրութեամբ է որ գոր-
ծած են բառս ու հոս “հոյով գրութիւնը գառա-
ռական աղճատ արտասանութեան մը աղղեցու-
թիւն կրնայ ըլլալ: Ես հետեւելով “ոչ գազանայ
գառանութիւն եւ ոչ կարմանեացն արհաւիրք”,
Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ. Ա. էջ 633, “անցեալ
նստիցի իբրեւ զվերայ մի եւ զկարմանի”, Ոսկեբ.,
Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 833, “վասն թեւաւոր աւ-
ձիցն կարմանեաց, Եփրեմ. Ա, էջ 234, “եւ
մտին աճք կարմանի (AB կարմանի), Ի վկայս
Արեւելից, էջ 69 եւ այլն համառոտներու ներ-
կայացուցած ընթերցումին Չագաւնի ձեւն ալ
կայացուցած ընթերցումն “աճք կարմանի”, մա-
պիտի փոխեմ անվարան “աճք կարմանի”, մա-
նաւանդ քանի որ բառս ասորի ܠܘܨܐ = serpens
բառին ուղղակի փոխառութիւնն է եղած (տես
Graffin, Patr. syr. I, էջ 676), եւ ատար
կանոնաւորապէս տուած է հայերէնի մէջ “խ”
(համեմ. Hübschmann, Arm. Gr., էջ 304—
305): ՀԲ եւ Չագըճեան իմաստով եւ ձեւով

այս բառին հետ նոյնացուցած են եղնիկի հետեւեալ նախադասութիւններուն մէջ կիրարկուած նորաթիւերը. «այլ թէ Արհմին չար կարծիցի նոցա, վասն զԽարհակի անունն յանձին կրելոյ, առ ի յարեւէ զարեգականտենչիկսն արկանելոյ, ուստի եւ զանունն իսկ շարհակն առ», էջ 144, «որպէս մոզքն խարին թէ Խարհակն արար զչարիս», էջ 235. Ընդդէմ աղանդոցի «Արհմին», նոյնա նիշ զործածած այս բառի ծագումի մասին համտե Տաշեան, Ուսումն զասական հայերէն լեզուի, էջ 672, եւ գիտել կու տամ միայն այստեղ թէ հոս բառին ուղղակեանքը «խարհակն» է, այլ «խարհակն» «խարհակն» կամ «խարհակն», սեռակա նով. հետեւաբար շեկե՛ն ջնջելու է առաջին սխալ «խարհակն» եւ գրելու «խարհակն» (տես Meillet, Sur les termes religieux iraniens en arménien, Revue des Études arméniennes 1921, էջ 236) եւ նոյն բառի տակ Ոսկեբէն յառաջ բերուած տեղիքն ալ «աւձ», «վիշապ», իմաստով անցընելու է երկրորդ ուղեղ «խարհակն»-ին տակ:

(Չարհակնի եւ)

Հ. Ա. ՎԱՐՁԱՆՆՆՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԵՐԿՐԱՐՐԱՆՆԵՐԸ

Մեր արդի գրական լեզուն, ինչպէս եւ բարբառներու ամենամեծ մասը երկրարբառ չունի: Երկրարբառ չունի նաեւ թուրքերէնը. որուն ազգեցութիւնը այնքան մեծ է մեր լեզուին վրայ: Հետեւաբար երկրարբառի գիտակցութիւնը կը պակսի մեզին: Գժուար է մեզի համար ըմբռնել թէ ինչու օրինակ *եւ, աւ, ն* եւն երկրարբառ են, որովհետեւ մենք այս ձեւերը վարժուած ենք կարգաւ միշտ *yeu, av, in* եւն, որոնք մէկ ձայնաւորէ եւ մէկ կամ երկու բաղաձայնե բաղկացած վանկեր են: Երկրարբառի գաղափարը ըմբռնելու համար մենք պէտք ենք դիմել ուրիշ լեզուներու համեմատութեան, ընդհանուր ձայնախօսութեան եւ լեզուաբանութեան օրէնքներուն: Ասոնցմէ կ'երեւայ որ երկրարբառները միութիւնն են երկու տարբեր ձայնաւորներու: որոնցմէ մէկը կը հնչուի ամբողջ, իսկ միւսը կիսատ, խուսափուկ հնչումով, որով եւ կը կոչուի կիսաձայն: Այսպէս օրինակ իտալ *buono* եւ գերմ. *auch* բառերուն մէջ *uo* եւ *au* երկրար-

բառ են, որովհետեւ կազմուած են երկու ձայնաւորէ, որոնցմէ մէկը (*o, a*) կը հնչուի ամբողջ, իսկ միւսը (*u*) կիսատ:

Վերը ըսինք թէ մեր ներկայ բարբառները զուրկ են երկարբառներէ, ասոնց մէջ բախտաւոր բացառութիւն կը կազմեն քանի մը հատը: Շատ տեղ (օր. կարին, Մուշ, Ղան, Սերաստիա եւն) կան իե եւ ու-օ երկարբառները՝ որ կը գործածուին է եւ « ձայնաւորներու փոխարէն»: Մեր բառը կը հնչուի *ֆէր*, *էր* կը հնչուի *ֆուր*: Երկարբառներու կողմէ հարուստ են գլխաւորապէս Սիւրիոյ եւ Աւստրիոյ բարբառները: Անտիգի *ֆէսպպ գիւղին* գա. առականին մէջ կը գտնենք *uö, ü, öu, ei, uö, üo* երկարբառները. Սիւրիոյ Արամօ գիւղին մէջ *ai, ao, au, ei, ie, ua, Uo* չափայի մէջ (այժմ Ռուսանիա) *au, ü, ou, ie, eu, io*, Ղարաբաղի Գիշ գիւղին մէջ *ua* (այսպէս՝ *ուան, լւլուան*). Ողիի եւ թաւարբառին մէջ *ei, ou, öu* եւն:

Այս երկարբառներէն շատը նոր կազմուած են եւ չկան հին հայերէնի մէջ:

Հին հայերէնի երկարբառները կը բաժնենք երեք խմբի.

1. ա, ոյ.
2. աւ, եւ, իւ.
3. եւ, էի, եւ, էի, եւ, եւ, եւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ, էւ:

Ա. խմբի երկարբառներու կազմիչ երկրորդ տարրն է *յ* որոշենք նախ այս գրի ձայնը: Արդի գրական լեզուին մէջ *յ* տառը ըստ տեղւոյն երեք տարբեր հնչում ունի. բառասկիզբը կը հնչուի *հ*, բառամէջը եւրասպական *յ* (գերմ. *j*), բառավերջը անձայն է: Անմտութիւն կ'ըլլայ կարծել որ Ս. Մեսրոպ ինքը այսպէս ըրած, այսինքն միեւն յի տառին երեք տարբեր հնչում տուած ըլլայ: Քանի որ *հ* գիրը կարծիքն չպէտք կար նորէն *յ* մ'ալ հնարելու. ուրիշ խօսքով եթէ բառասկզբի *յ* գիրը կը հնչուէր *հ*, ինչ պէտք կար նորով չգրելու: Ըսել է թէ *յ* եւ *հ* տարբեր ձայններ էին, ինչպէս որ տարբեր են նաեւ ներկայ բարբառներէն շատերուն մէջ, որոնց մէջ *յ* եղած է կամ կիսաշունչ հազագ մը եւ կամ բողբոջին ջնջուած է, իսկ *հ* պահուած է *կամ* դարձած ի (օր. Յակոբ > *յակոբ*, *ակոբ*, հաց > *հաց*, *խաց*): Ուրիշ լեզուներու տառադարձութենէն կ'երեւայ որ բառասկզբի *յ* գրին հնչունն էր եւր. *y*: օր. *յազել պզլ*, *yažem*, *յամյը* < *ասոր*. *yaxmürā*, *յաշտ* < *պզլ*. *yašt*, *յասպիս* < *յն*. *ἴσπισ*: հմտ. նաեւ հայերէնէ տառադարձուած *ձեւերէն*